

Vaikeampaa kuin luulisi

JORMA SIPILÄ

Yhteiskuntatieteiden mieli on siinä, että yhteiskunta saa tietoa itsestään. Tuo tieto auttaa tekemään parempia päätöksiä, joten monet odottavat näyttöön perustuvalta päätöksenteolta suuria. Tämä tarina kertoo, että monta mutkaa on matkassa, kun haetaan mahdollisimman vaikuttavia työkaluja sosiaalisen ongelman käsittelemiseksi.

Valtiovarainministeriö kutsui syksyllä 2012 Eva Österbackan (Åbo Akademi) ja minut selvittämään perhettä tukevien julkisten palvelujen vaikutuksia julkiseen talouteen sekä lasten ja nuorten hyvinvointiin. Ministeriö kysyi, kohdentuvatko palvelut tasapainoisella tavalla sosiaalisten ongelmien ehkäisemiseen ja korjaamiseen.

Taustalla oli politiikan epäonnistuminen. Lasten sosiaaliset ongelmat olivat nimittäin aikanaan voimakkaasti hyvinvointivaltion rakentamisen myötä vähentyneet ja saavuttaneet minimin 1970- ja 1980-luvulla. Sen sijaan 2000-luvulla tapausten määrä lisääntyi uskomatonta vauhtia. Suomessa pyrittiin vähentämään huostaanottoja ja erityisesti laitossijoituksia, mutta palvelut laitostaistuiivat: korjaaminen sai yliotteen.

Oli siis keskeistä yrittää ymmärtää, miksi lastensuojelu paisui. Usein sosiaaliset ongelmat kasvattavat toisiaan: ongelmat tuottavat ongelmia. Muista sosiaalisista ongelmista ei kuitenkaan löytynyt selityksiä, ne eivät kasvaneet ainakaan dramaattisesti. Mediassa suosittiin tulkintaa, että lastensuojelussa korjattiin satoa 1990-luvun laman laiminlyönneistä. Laman lapset olivat kuitenkin jo kasvaneet ulos lastensuojelusta. Myös lapsiperheiden köyhyyden kasvusta puhuttiin paljon, mutta tämä köyhyyden laji oli yhä eurooppalaista minimitasoa.

On kovin vaikeaa tietää, miksi ja miten suomalaisen lastensuojelun asiakkaaksi tullaan ja sieltä lähdetään, koska valtakunnallinen tietokanta on kurja. Varsinkaan avohuollosta ei tiedetä paljon

mitään. Sijaishuollosta enemmän, mutta esimerkiksi sen kestoa ei tunneta. Tilastolain ansiosta ei syitä saa enää rekisteröidä. Näissä oloissa tutkimus ei voi kattaa hallinnon ja politiikan tietotarpeita.

Lasten ongelmiin kohdistuvien interventoiden vaikuttavuuden tutkimus on äärimmäisen vaikea tieteen laji. Kunnollisiin koejärjestelyihin perustuvaa tutkimusta on tehty lähinnä Yhdysvalloissa. Varmimmin voi luottaa suurten järjestelmien, kuten varhaiskasvatuksen, tuloksellisuuden arviointiin, mutta monet interventiot on tutkittu pienten aineistojen varassa. Tulokset ovat sinänsä olleet yleensä jättimyönteisiä, investoinneille laskeutut tuotot erittäin korkeita, mutta hyötyjen mitaamisesta sopii aina keskustella. Hankalampaa on, että tuloksia voi vain hyvin rajoitetusti siirtää suomalaisen lastensuojelun käyttöön.

Miksi intervention vaikuttavuudesta on niin vaikea saada varmaa tietoa? Ensinnäkin interventioiden sisällöllistä vaihtelua on mahdotonta välttää, kun ne ovat ihmisten tekemiä. Lisäksi niiden seuraukset ovat usein erilaisia eri osapopulaatioissa. Toiseksi ajan rooli on pulmallinen: seurausten on havaittu ilmenevän lasten kehityksessä kovinkin eriaikaisesti. Kolmanneksi erot konteksteissa ovat äärimmäisen merkityksellisiä. Kun ongelmat, instituutiot, palvelut, ammattilaiset, ympäristöt ja näiden kaikkien väliset suhteet ovat erilaisia, eivät interventioiden tulokset voi olla samanlaisia. Neljänneksi aivan liian monen tutkimuksen asettelussa on puutteita. Ja viidenneksi, hyötyjen laskeamisen periaatteista ei ole syntynyt konsensusta.

Meillä ei tietenkään ollut mahdollisuutta tehdä muutamassa kuukaudessa uusia vaikuttavuustutkimuksia. Sen sijaan sanoimme yhtä ja toista yhteiskunnan muutoksen ja hallintatavan suhteista lasten ja nuorten pitkittyneisiin vaikeuksiin.

Lastensuojelun pitkäaikainen asiakkuus, eli se mistä kustannukset tulevat, koskee marginaalivä-

estöä. Sen tarina on omansa, eikä siinä näy, vaikka enemmistö lapsista ja nuorista voisi hyvin tai vaikka koulutus- ja terveydenhuoltopalvelut olisivat keskimäärin parantuneet. Marginaali irtautuu, suomalainen yhteiskunta rakentaa uutta alaluokkaa, eikä sen integrointia pidetä politiikassa tärkeänä.

Mitä enemmän kilpaillaan tähtien tunnistamiseksi, kannustamiseksi ja ihailemiseksi, sitä enemmän on häviäjiä. Pysyvät häviäjät tuntevat itsensä poissuljetuiksi, eivätkä motivoidu osallistumisesta samaan peliin. Sellaista itsestään selvää ja sosiaalisesti ohjelmoitua polkua aikuisuuteen, missä vielä 1970-luvulla lähes kaikki löysivät lopulta paikansa, ei ole enää. Sen sijaan on vapaus valita, mikä tietenkin tarkoittaa myös oikeutta valita väärin. Ihan vähäisenä tekijänä ei voi pitää sitäkään, että käynnissä on historiallinen kokeilu: miten hyvin pienet ja epävakaat perheet selviytyvät yksin lasten kasvattamisesta aina vain vaativammaksi käytävässä ympäristössä?

Toinen laaja kommenttimme koski ongelmien hallintatapaa. Tuntuu siltä, etteivät puheet muutu teoiksi. Puhutaan näyttöön perustuvasta päätöksenteosta, mutta lastensuojelusta kerätään vähemmän valtakunnallista tietoa kuin vuonna 1980. Puhutaan keskittymisestä ydintehtäviin, mutta vastuut ja tekijät ovat hajallaan. Medikaalisen mallin mukaisesti asiantuntijat jakavat neuvoja ja lääkkeitä sen sijaan, että joku olisi läsnä antamassa vanhemmille konkreettia apua. Lapsi tarvitsisi luotettavan aikuisuuteen, mutta mistä se voisi syntyä, jos vanhempi ei siihen pysty?

Puhutaan vaikuttavuudesta, mutta laadukkaaseen työhön ei ole varaa. Puhutaan prosessien hallinnasta, mutta enenevästi aikaa tuhlataan tehotomaan kontrolliin. Jos taas kontrolli toimii ja työntekijä pelkää joutuvansa riskien toteutumises-

ta vastuuseen, hänen kannattaa puolustautua ulkoistamalla riskit laitoksiin. Tämä tarkoittaa hirmukustannuksia kunnalle.

Suomessa on madallettu lakisääteisesti lastensuojelun kynnyksiä, jotta ongelmiin voitaisiin puuttua varhain. Näin on luotu niin iso asiakasmassa, ettei sen kanssa ehditä työskennellä. Karkean arviomme mukaan joka kolmannen suomalaisen lapsen asioita käsitellään joskus lastensuojelussa ja viitisen prosenttia lapsista kokee huostaanoton tai kiireellisen sijoituksen. Yksilökohtaisesta lastensuojelusta on oudoimmillaan tehty portinvartija peruspalvelujen saantiin.

Tutkimuksen ja politiikan yhteyden edellytykset olivat meidän tapauksessamme oikein hyvät. Ministeriö näytti sekä taloudellisista että poliittisista syistä olevan aidosti kiinnostunut selvitystyöstämme. Parannettavaa toki löysimme, mutta suomalaisen perhepolitiikan kustannusvaikuttavuuden konkretisointi oli mahdotonta. Sellaista tietoa, mitä hallinto välittömästi tarvitsisi, eivät tutkijat voi tarjota. Kunnollisten aineistojen ja kattavien tutkimustulosten puuttuessa ministeriö voi saada kaipaamiaan vastauksia vain hitaasti ja suurin kustannuksin. Ehkä Suomen ei edes kannattaisi yrittää tehdä kattavaa ja koordinoitua tutkimusohjelmaa yksin, vaan kansainvälisenä yhteistyönä.

Ministeriö teki voitavansa median herättämiseksi. Saimme kuitenkin oppia, että ministerin päivittäinen näkyvyys voi kohdentua vain yhteen aiheeseen. Sinä päivänä mediaa taisi kiinnostaa Kreikka enemmän kuin lasten ja nuorten ongelmat. Poliitiikan tekijöiden, virkamiesten tai lastensuojelun ammattilaisten keskuudessa raportoimme ei herättänyt näkyvää kiinnostusta.

Menikö työmme siis hukkaan? Ei aivan, joku on sitä tarvinnut, koska Google Scholarissa on 11 sitaattia.